

שפני הסלע החלו להתבסס בלב ירושלים. זו עשויה להיות בשורה מדאיגה לתושבים

הופעתם של שפני סלע בשכונות בצפון-מזרח הבירה לפני כעשור לוותה בהתפרצות של מחלת הלישמנייה. בעת האחרונה מצטברים דיווחים על תצפיות של החיות בלב ירושלים, ומומחים מעריכים כי בדומה לחזירי הבר של חיפה והתנים של גוש דן - שפני הסלע גילו את יתרונות החיים בעיר

13:18 15.06.2020 [גיב חסון](#)

זה החל לפני יותר מעשור. תושבים בשכונות של צפון-מזרח ירושלים, בעיקר בפסגת זאב ובנווה יעקב, החלו לשים לב לשכנים חדשים שצצו בסביבה. שפני סלע החלו להתקבץ בעיקר במוקדי שפיכת פסולת בנייה כמו עפר וסלעים, וחיפשו חללים בין הקרקע לקרוואנים ששימשו לכיתות גן או תלמודי תורה באזור. כשנתקפו רעב, החיות קפצו לבקר בגינות מושקות, כדי לכרסם מעט עלים ירוקים, או שהם פשוט נברו באשפה. מה שהחל בתצפיות בודדות התברר כעבור כמה שנים כהתבססות של ממש. בעלי חיים אלו עשויים להיראות לא מזיקים, אך במקביל להופעתם בשכונות אלו חלה גם עלייה במספר הנדבקים במחלת הלישמנייה, המוכרת גם בשמה העממי "שושנת יריחו", ששפני הסלע הם נשאים שלה. אף על פי כן, הפכו שפני הסלע לתושבים קבועים במקום, והם החלו חולקים את הגנים הציבוריים וחצרות גני הילדים עם תושבי השכונה.

עשור לאחר מכן, נראה ששפני הסלע כבר אינם מסתפקים בחיים בשולי העיר המזרחיים: בחודשים האחרונים מתרבים הדיווחים על התבססותם של היונקים הללו גם בשכונות לב העיר. כך למשל, לפני כחודש התקבל דיווח ראשון על שפן סלעים ברחוב ברוריה בקטמון, מהשכונות הוותיקות של מרכז ירושלים. מעט לאחר מכן נצפה פרט נוסף בשכונת נחלאות ההיסטורית, הסמוכה לשוק מחנה יהודה שבלב העיר. פרט אחר צולם לא הרחק משם, בבית המשפט העליון בגבעת רם - מקומה של קריית הממשלה. דיווחים נוספים הגיעו מגבעת שאול, סנהדריה, רוממה ועוד. אף שלא ניתן להעריך את מספרם המדויק של שפני הסלע, ניתן לומר כי ישנה עלייה ברורה במספר התצפיות, ומכאן להסיק על עלייה במספר הפרטים.

לדברי מומחים, התצפיות האחרונות אינן אקראיות: בדומה לחזירי הבר של חיפה או לתנים של גוש דן, שפני הסלעים של ירושלים גילו את היתרונות של החיים בעיר. אותם מומחים מוספים כי ככל הנראה, לראשונה בהיסטוריה של מין זה, החל בבירה תהליך התבססות של שפני סלע בתוך אזור אורבני צפוף.

נועם בן משה, דוקטורנט במחלקה לזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב ובמעבדה של דר' טאקויה איומורה, כותב דוקטורט על התפשטות שפני הסלע בירושלים. לדבריו, הפרטים שהופיעו לאחרונה במרכז העיר הם בעיקר זכרים צעירים שמחפשים טריטוריות חדשות. "כדי שבעל חיים יעבור לחיות בעיר הוא צריך לעבור סוויץ", אומר בן משה, "בשלב הראשון הם הגיעו למעטפת של העיר, לאותן דרדרות לא טבעיות שהשאירו הקבלנים. כשהם עברו לשם האוכלוסיות הלכו וגדלו כי יש הרבה אוכל

מהגינות המושקות וכשהצפיפות עלתה הם התחילו להיכנס לעיר, זה מה שראינו בפסגת זאב ובנווה יעקב".

בן משה, שמאמר שלו על התופעה התפרסם לאחרונה על שער כתב העת Ecology and Evolution, צופה כי בדומה לתהליך שאירע בשולי העיר גם האוכלוסיה בלב ירושלים תוסיף ותגדל. "אלו החלוצים, כרגע הם אטרקציות, כמו שחזירים בחיפה ותנים בגוש דן היו אטרקציות לפני כמה שנים. היו תצפיות ואנשים התרגשו מהם, עכשיו זה נהיה קבוע".

אולם, לאטרקציה החדשה יש צד נוסף - מרגש פחות. שפני סלע ידועים כבעיה תברואתית, שכן הם עלולים להפיץ את מחלת הלישמניה, העוברת באמצעות עקיצה של זבוב חול. אצל בני אדם מתבטאת המחלה בנגע עור חמור ומוגלתי שנמשך זמן רב ומותיר אחריו צלקת. "הבעיה היא שזבוב החול עוקץ בדרך כלל בלילה כשישנים, ואז יש סבירות גבוהה לקבל עקיצה בפנים", מסביר בן משה. "אם זה פנים של ילד קטן תישאר צלקת גדולה מאוד".

ואכן, במשרד להגנת הסביבה קושרים בין התפרצות לישמניה שאירעה בשנים האחרונות בקרב מאות בני אדם בשכונת נווה יעקב להופעתם של שפני סלע בסביבה. עם זאת, מומחים מסבירים כי על מנת שתתרחש הדבקה הקשורה בשפני סלע יש צורך שיתקיים בסביבה מין מסוים של זבוב החול, המעביר בעקיצה את הטפיל משפן הסלע לבני האדם. מומחים לא יודעים הרבה על התנאים שבהם יכול זבוב החול להתפתח, אך ההערכה היא שההתפרצות בנווה יעקב התאפשרה כיוון שהיא שוכנת בקצה העיר, סמוך יותר לגבולות מדבר יהודה - וכי הזבוב מתקשה להתבסס ככל שהאזור בנוי וצפוף יותר. עם זאת, אי אפשר לשלול את האפשרות שהתבססות שפני הסלע בשכונות הפנימיות של העיר תביא איתה את הזבובים ואת הלישמניה.

על העובדה שמדובר בתופעה חדשה שהרשויות לא יודעות כיצד להתמודד עמה מעידה דנה מנולסון, תושבת נחלאות. מנולסון עברה להתגורר בשכונה לפני כחודש ומאז היא סובלת רבות מעקיצות, אשר לדבריה נגרמו על ידי זבובי חול. במקביל, היא גילתה שפן סלע על גג הבית השכן. הקשר בין השפן לזבובים טרם התברר, אך הופעתם במקביל מדאיגה. "ממש חששתי מלישמניה, התקשרתי לעירייה ולרשות הטבע והגנים והתחננתי שיבואו ללכוד אותנו", מספרת מנולסון. "בעירייה אמרו לי שהם לא יודעים איך ללכוד אותנו ושאלו הם יכולים להביא מלכודת חתולים, אבל שאני צריכה להפקיד 700 שקלים ערבון קודם לכן. כל אחד מנסה להפיל את זה על השני".

בסופו של דבר הגיעו לביתה של מנולסון אנשי המשרד להגנת הסביבה ולקחו כמה זבובים לבדיקה במעבדה. לדבריהם לא מדובר בזן של זבוב החול שמעביר את המחלה - אך מנולסון עדיין לא רגועה. "זה לא מרגיע אותי שדגמו שני זבובים", היא אומרת. לעת עתה, סוגיה זו נותרה לא פתורה.

נכנסים לעיר ומשתנים

שפן הסלעים הוא יונק גדול יחסית, שמשקלו נע בין שניים לארבעה וחצי קילוגרם. הוא מצוי ברוב חלקי אפריקה וכן בחצי האי ערב, בלבנון ובסוריה. בניגוד למדינות השכנות שבהן הצטמצמה האוכלוסייה משמעותית בשל ציד, בישראל נהנה שפן הסלעים ממעמדו בחוק כמין מוגן ומהתמעטות האויבים הטבעיים שלו, כתוצאה מהכחדת נמרי מדבר יהודה. תנים ושועלים יכולים אמנם לטרוף גורים של שפני סלע, אך פרטים בוגרים גדולים מדי עבורם. כתוצאה מכך, המין נפוץ למדי בישראל, מהנגב

הדרומי ועד מורדות החרמון. כיום, האיום העיקרי עליו מגיע מכיוונם של העופות הדורסים, הנהנים מהגידול באוכלוסיית שפני הסלע.

לדברי בן משה, כשהחלו שפני הסלע להתבסס בירושלים, ההתנהגות שלהם השתנתה. כך למשל, החוקר היה עד למקרה שבו חבורת שפני סלע התאגדה כדי להבריח יחדיו כלב גדול. "זה ממש שינוי התנהגותי כי בטבע כשטורף מתקרב, אחד השפנים משמיע רעש והשאר נמלטים", הוא מסביר.

התבססות זו הובילה את עיריית ירושלים לערוך סקר ולפצוח במספר פעולות לבלימת המגמה בנווה יעקב בשנת 2012. ארבע שנים לאחר מכן, העביר המשרד להגנת הסביבה תקציב לעירייה כחלק מהמאבק בהתפשטות המין. בין היתר, נאטמו מסלעות ומרווחים מתחת למבנים, והוגבר הפיקוח על שפיכת פסולת בניין באזור. אולם, מהדיווחים בתקופה האחרונה עולה שגם אם חלק מקהילות השפנים בשכונות המזרחיות התפזרו בשל העבודות - הרי שנראה כי קהילות אחרות בעיר הולכות ומתבססות.

להערכת ד"ר גל זגרון, מנהלת אגף מזיקים והדברה במשרד להגנת הסביבה, התפשטות שפני הסלע קשורה לסגר שהוטל בעיר בעקבות התפשטות הקורונה. החיות ניצלו את היעלמות כלי הרכב כדי להגיע לאזורים חדשים. בין היתר, מתייחסת זגרון לשפן סלע שהתגלה בשכונת נחלאות, שעורר עניין רב ברשתות החברתיות. אף שגולשים העלו השערה לפיה שפן הסלע "תפס טרמפ" על אחת ממשאיות הסחורה החקלאית שהגיעה לשוק מחנה יהודה הסמוך, זגרון מעריכה שהסיכוי לכך נמוך.

לדברי זגרון, הפעולות שערכה העירייה בתמיכת המשרד להגנת הסביבה בנווה יעקב ובפסגת זאב היו יעילות וצמצמו הן את אוכלוסיית השפנים והן את התפשטות מחלת הלישמניה. "שפנים מקומם לא בתוך העיר ויהיה צריך ללכוד אותם ולפנות אותם", אומרת זגרון, "אם השירות הוטרינרי של עיריית ירושלים לא יסתדר נסייע לו ככל שנוכל".

מעיריית ירושלים נמסר: "עיריית ירושלים פועלת לטפל בשפני הסלע ושכרה חברת ייעוץ המתמחה בתחום ופועלת על פי המלצות המומחים. מניעת נזקי השפנים מתבצעת על ידי הרחקתם מקרבת בתי מגורים ותיחום בתי הגידול. במקביל, מתבצעת הדברה כנגד זבוב החול המעביר את מחלת הלישמניה. יצוין כי עד לאחרונה היו שפני סלע היו חיות בר מוגנות והטיפול בהם היה באחריות רשות הטבע והגנים".

שפן סלע הופיע בשכונה? דווחו כאן לצוות החוקרים מאוניברסיטת תל אביב